

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Oikeus oppia -ohjelma

Selvitys varhaiskasvatuksen ja peruskoulun tasa-arvon tilasta (Venla Bernelius ja Heidi Huilla)

Lausuja: Sonja Kosunen, apulaisprofessori, Social studies in Urban Education - tutkimusyksikkö (SURE), Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

LAUSUNTO

Sosiaalisesti eriytyvät koulutuspolut ja eriytymisen heijastuminen myöhemmille koulutusasteille

Tässä lausunnossa käsittelen koulujen ja lasten koulupolkujen sosiaalista eriytymistä. Lausunto keskittyy empiiriseen tutkimustietoon suomalaisesta kontekstista.

Suomalaisissa kaupungeissa on jo tovin raportoitu sekä peruskoulujen välisestä että sisäisestä eriytymisestä (Bernelius 2013; Kosunen, Bernelius, Seppänen & Porkka 2020) että perheiden yhteiskuntaluokittuneista kouluvalinnoista (esim. Seppänen 2006; Seppänen, Kalalahti, Rinne & Simola (toim.) 2015). Eriytymistä tapahtuu ainakin sosioekonomisen taustan (Kosunen ym. 2020), sukupuolen (Berisha & Seppänen 2017) ja edeltävän koulumenestyksen (Koivuhovi, Vainikainen & Kalalahti 2020; Kalalahti, Silvennoinen & Varjo 2015) mukaan. Keskeisiä sosioekonomisesti erottelevia valintamekanismeja ovat painotetun opetuksen valinnat sekä alakoulussa aloitettavan A-kielen valinnat (Kosunen, Seppänen & Bernelius 2016). Koulutuspolitiikan, kaavoituspolitiikan, sosiaalipolitiikan ja liikennepolitiikan rajapinta tuottaa kussakin kaupungissa omanlaisensa valintojen tilan, jossa erilaiset perheet ohjaavat jälkikasvuun koulutuspolulla eteenpäin niillä resursseilla, joita kullakin on käytössään. Lasten koulupolut näyttävät valintojen ja valikoinnin myötä eriytyvän sosiaalisesti jo perusopetusvaiheessa (Kosunen ym. 2020) ja yhä eneten tätä seuraavilla koulutusasteilla (Kilpi-Jakonen, Erola & Karhula 2016). Suomalaisen perusopetuksen kontekstissa tulee puhua kaupunkisegregaation lisäksi koulujen välisestä ja sisäisestä sosioekonomisesta eriytymisestä, jotka vaikuttavat kaupungeissa toinen toisiinsa lähikoulujen osoituspolitiikan ja kouluvalintojen mahdollisuuksien vaihtelujen mukaan.

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan perheiden halukkuudesta ja kyvykkyydestä valita lastensa kouluja (Gewirtz ym. 1995; Ball ym. 1996). Suomessa valtaosa perheistä päätyy valitsemaan lapsensa lähikoulun pitkälti koulumatkaan ja kaverisuhteisiin liittyvistä syistä (Seppänen 2006) ja myös tämä on usein aktiivinen kouluvalinta. Vahvasti lähikouluosoituksin koostetuissa kouluissa ympäröivän kaupungin sosioekonominen rakenne näkyy koulun sosioekonomisessa profiilissa. Perheiden asumisvalintojen on huomattu olevan sidoksissa kaupunkirakenteeseen, jolloin hyväosaisia alueita suositaan ja huono-osaisia torjutaan, mikä osaltaan vaikuttaa koulujen oppilasalueiden eriytymiseen (Bernelius & Viikama 2019). Toisaalta kouluvalintojen mahdollisuuden voidaan ajatella vähentävän asuntomarkkinoiden kautta tehtävää koulun valintaa (ks. aiheesta Holme 2002; Thrupp 2007), vaikkakaan itse koulujen välisiä sosioekonomisia eroja sen ei ole Suomessa huomattu ainakaan pienentävän; sosioekonomiset erot syntyvät sitä vastoin koulujen sisälle valikoitujen ja valikoimattomien opetusryhmien välille (Kosunen ym. 2020).

Koulussa opiskeltaviin oppiaineisiin liittyvät valinnat toimivat valikoitumisen strategioina. Alakouluvaiheessa tehtyjen kielivalintojen (muu pitkä kieli kuin englanti) on havaittu

erottelevan sosioekonomisesti lähes yhtä paljon kuin painotetun opetuksen valinnan, ja näiden kahden valinnan yhdistelmän olevan kaikkein erottelevin (Kosunen ym. 2020). Osa lapsista ja nuorista hakeutuu painotettuun opetukseen, ja syyt tähän vaihtelevat. Selvää kuitenkin on, että lopulta valikoiduiksi tulevat keskimääräisesti todennäköisimmin hyväosaisista taustoista tulevat lapset ja nuoret (Seppänen ym. 2015), jotka ovat näin ollen poissa lähikoulun yleisopetuksen ryhmistä. Tämä liittyy erilaisiin valikoinnin välittäviin mekanismeihin, kuten tiedon saavutettavuuteen (millainen valintaprosessi painotettuun opetukseen on ja miten siitä tiedotetaan; Kosunen, Carrasco & Tironi 2016), soveltuvuustestaukseen (mitä testataan ja miten tähän testaamiseen on mahdollista valmistautua esimerkiksi maksullisissa harrastuksissa kouluajan ulkopuolella; Kosunen & Seppänen 2015) ja vielä suuremmin taloudellisiin reunaehtoihin, kuten joissain kunnissa koulumatkakustannusten kattamiseen itse, mikäli hakeutuu muuhun kuin kunnan osoittamaan kouluun (Kosunen & Rivière 2018). Myös taloudellisen eriarvoisuuden kysymykset ovat relevantteja koulutuspolkujen eriytyemisessä jo perusopetuksessa huolimatta suomalaisen koulutuksen muodollisesta maksuttomuudesta.

Lyhyesti tutkimustuloksia tiivistäen näyttää siis siltä, että monet hyväosaiset kaupunkilaisperheet haluavat ja voivat valita lapsilleen koulun ja sen luokan valitsemalla painotetun opetuksen ja suoriutumalla sen soveltuvuustestauksesta. Tämän mahdollistaa kaupungin kouluvalintapolitiikka ja se vaikuttaa kokonaisuudessaan koko ikäluokan sijoitteluun kouluihin ja niiden opetusryhmiin. Koska koulut usein myös ryhmittelevät valikoidut oppilaat omaksi opetusryhmäkseen, koulun sisäinen sosioekonominen eriytyminen toteutuu valikoitujen ja ei-valikoitujen luokkien välillä, vaikka keskiarvoisesti koulu näyttäisi sosioekonomisesti sekoittuneelta. Vanhempien näkökulmasta kaupunkikoulujen ja niiden luokkien maineet vaihtelevat, minkä ajatellaan ohjaavan valintoja siten, että sekä maineeltaan luotaantyyntäviä (riskikäyttäytymistä ja kiusaamista yleisopetuksessa) ja liian kilpailullisia ja stressaavia (valikoiduimmat painotusluokat) luokkia vältetään (Kosunen 2014). Näillä jaotteluilla on vaikutusta koulussa elettyyn ja koettuun oppilaiden väliseen sosiaaliseen hierarkiaan, jossa eriarvoisuuden kokemusta tuottavat valikoiduksi tuleminen rinnalla yhteiskuntaluokkarajoihin ja etnisyyden liittyvät eronteot arjen käytännöissä (Peltola 2020). Motivaation kehittymisen kannalta opiskelulla yleisopetuksen tai painotetun opetuksen ryhmässä ei ole havaittu eroa, mutta kieli- ja taidepainotusten ryhmissä minäkäsityksen oppijana on havaittu heikkenevän yläkoulun aikana (Koivuhovi ym. 2020).

Näin ollen oppilasvalikointi jäsentyy kaupunkien tasolla koulujen välisinä eroina, josta voidaan keskustella kaupunki- ja koulusegregaation käsittein, yhtä hyvin kuin koulujen sisällä luokkien välisinä eroina, jotka puolestaan jäsentyvät sekä tilastollisesti sosioekonomisiksi eroiksi että käytännössä sosiaalisiksi eronteiksi. Yhteiskunnallisen eriarvoisuus ja siihen liittyvä eriytyminen näkyvät koulun arjessa toki myös koulun aikuisille, jotka tilanne voi uuvuttaa (Huilla & Juvonen 2020). Näin ollen yhteisen ja yhtenäisen peruskoulun ajatus siitä, miten kaikenlaisista taustoista tulevat lapset kohtaavat koulussa, näyttää liudentuvan ainakin keskimääräisesti oppituntien ajaksi valikoinnin ja sitä seuraavan oppilasryhmittelyn vuoksi. Voidaankin ajatella, että kaupunkisegregaation ja koulusegregaation seurauksena myös Suomessa koulujen toimintaympäristöt eriytyvät, minkä seurauksena arki eri koulujen eri luokilla näyttää erilaisena sekä oppilaille että koulujen henkilökunnalle. Eriytymiskehityksellä on vaikutuksensa, eivätkä ne artikuloidu ainoastaan oppimistulosten eriytymiseksi (Tikkanen 2019).

Perusopetuksen eriytyemisellä on seurauksensa lasten koulutuspolkujen etenemisen kannalta. Sosiaalinen eriarvoisuus ja koulutuspolkujen eriytyminen näyttävät kumuloituvan koulutusjärjestelmässä edettäessä jokaisessa koulutussiirtymässä (Kilpi-Jakonen ym. 2016).

Perusopetuksen jälkeen toisen asteen valinta määrittää voimakkaasti korkea-asteelle pääsemisen mahdollisuuksia (Kilpi-Jakonen ym. 2016) ja on jopa itse korkeakouluvalinta merkityksellisempi tekijä korkeakoulutukseen hakeutumisessa (Härkönen & Sirniö 2020). Korkeakouluopiskelijat ovat valikoitunut joukko niin sosioekonomiselta taustaltaan kuin maantieteellisestikin (esimerkiksi Nori 2011; Kilpi-Jakonen ym. 2016). Sekä tutkimuksellisesti että yhteiskunnallisesti tärkeä kysymys onkin, miten eriytymiskehitykseen vaikutetaan koulutuksen varhaisimmissa vaiheissa, varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa.

Kirjallisuus

- Ball, S. J., Bowe, R., & Gewirtz, S. (1996). School Choice, Social Class and Distinction: The Realisation of Social Advantage in Education. *Journal of Education Policy* 11(1), 89–112.
- Berisha, A. K., & Seppänen, P. (2017). Pupil selection segments urban comprehensive schooling in Finland: Composition of school classes in pupils' school performance, gender, and ethnicity. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 61(2), 240-254.
- Bernelius, V. (2013). *Eriytyvät kaupunkikoulut. Helsingin peruskoulujen oppilaspohtajan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä*. Tutkimuksia 2013: 1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bernelius, V., & Vilkkama, K. (2019). Pupils on the move: School catchment area segregation and residential mobility of urban families. *Urban Studies*, 56(15), 3095-3116.
- Gewirtz, S., Ball, S. J., & Bowe, R. (1995). *Markets, Choice and Equity in Education*. Buckingham: Open University Press.
- Holme, J. J. (2002). Buying homes, buying schools: School choice and the social construction of school quality. *Harvard Educational Review*, 72, 177-205.
- Huilla, H., & Juvonen, S. (2020). ”Kerroin kyllä kerran, mutta ei paljon muuttanu mitään” – Kiusaamisesta kertomisen vaikeus koulun arjessa. *Kasvatus*, 51(4), 455-466.
- Härkönen J., & Sirniö O. (2020). Educational transitions and educational inequality: A multiple pathways sequential logit model analysis of Finnish birth cohorts 1960–85. *European Sociological Review*.
- Kalalahti, M., Silvennoinen, H., & Varjo, J. (2015). Kouluvalinnat kykyjen mukaan?: erot painotettuun opetukseen valikoitumisessa. *Kasvatus*, 46(1), 19-35.
- Kilpi-Jakonen, E., Erola, J., & Karhula, A. (2016). Inequalities in the haven of equality? Upper secondary education and entry into tertiary education in Finland. In *Models of Secondary Education and Social Inequality*. Edward Elgar Publishing.
- Koivuhovi, S., Vainikainen, M. P., & Kalalahti, M. (2020). The Effect of Studying in Selective Classes on the Change in Pupils' Action-Control Beliefs During Lower Secondary School in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-14.
- Kosunen, S., & Rivière, C. (2018). Alone or together in the neighbourhood? School choice and families' access to local social networks. *Children's geographies*, 16(2), 143-155.
- Kosunen, S. (2016). *Families and the social space of school choice in urban Finland*. Helsinki: Unigrafia.
- Kosunen, S., & Seppänen, P. (2015). The transmission of capital and a feel for the game: Upper-class school choice in Finland. *Acta Sociologica*, 58(4), 329-342.
- Kosunen, S., Seppänen, P., & Bernelius, V. (2016). Naapurustojen segregatio ja kaupunkilaisperheiden eriytyvät kouluvalintastrategiat. *Kasvatus: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja* 47 (2016): 3.
- Kosunen, S., Bernelius, V., Seppänen, P., & Porkka, M. (2020). School choice to lower secondary schools and mechanisms of segregation in urban Finland. *Urban education*, 55(10), 1461-1488.

- Nori, H. (2011). *Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteentaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa*. PhD Dissertation. University of Turku.
- Peltola, M. (2020). Everyday consequences of selectiveness: Borderwork in the informal sphere of a lower secondary school in the metropolitan area of Helsinki, Finland. *British Journal of Sociology of Education*. <https://doi.org/10.1080/01425692.2020.1861930>
- Seppänen, P. (2006). *Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa. Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa*. Turku: Finnish Educational Research Association: Research in Educational Sciences 26.
- Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) (2015). *Lohkoutuva peruskoulu – Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*. Research in Education Sciences 68. Jyväskylä: Finnish Educational Research Association.
- Thrupp, M. (2007). School admissions and the segregation of school intakes in New Zealand cities. *Urban Studies*, 44, 1393-1404.
- Tikkanen, J. (2019). Parental school satisfaction in the context of segregation of basic education in urban Finland. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 5(3), 165-179.